Johan Christian Nord

jcn@hum.aau.dk

»En Poet og en Religionsstifter, med hvem jeg er enig i næsten alle Ting«

Indledende betragtninger over Johannes Jørgensens Schopenhauer-reception med særligt fokus på *Livets Træ*

»A Poet and a Religious Founder with whom I agree on almost everything«. Opening Inquiries into the reception of Arthur Schopenhauer by Johannes Jørgensen with a specific focus on *The Tree of Life*

Around 1900, Arthur Schopenhauer was a widely read philosopher in the Scandinavian countries. One of his most eager readers was the Danish poet, novelist and critic Johannes Jørgensen, who became one of the leading pioneers of the introduction of Symbolism in Denmark and Scandinavia. When Jørgensen first came across Schopenhauer in the 1890s he was quickly drawn to the anti-rationalistic tenets of the metaphysics of the will, and found himself in an ongoing encounter with the ruling Naturalism of the time. In Schopenhauer, Jørgensen found an ally in the struggle for the vindication of metaphysics. One of the works in which the traces of his reception are clearest is the novel *Livets Træ* (*The Tree of Life*). The article presents a philological introduction to Jørgensen's reception of Schopen-

hauer and analyses selected emblematic passages from *Livets Træ* where the reception becomes especially apparent.

Keywords:

Johannes Jørgensen – *Livets Træ* – Arthur Schopenhauer – Filosofi og litteratur – antirationalisme

Indledning

Da den danske digter *in spe* Johannes Jørgensen påbegyndte sit nye liv i København, hvortil man i 1882 havde sendt ham med henblik på, at han dér skulle aflægge studentereksamen – og hvis det stod til det svendborgske barndomshjem, siden studere teologi – var det med en følelse af at være blevet vakt fra den hjemlige vanetænkning ved læsningen af den nye tids idéer. Den unge gymnasiast havde således ivrigt studeret ungdommens »store, beundrede og forgudede Fører«, der af den tilbageskuende Jørgensen i selvbiografien *Mit Livs Legende* beskrives med følgende ord:

Georg Brandes kunde fra sin Kure melde, at Morgenrøden var nær, og at en Krans af straalende Morgenstjærner hilste den nye Dag: Victor Hugo og Swinburne, Carducci og Paul Heyse og Gottfried Keller, Zola og Flaubert, Taine og Renan, Darwin, Spencer og Mill, Strindberg, Ibsen, Bjørnson og Drachmann... Og var han ikke selv med i Kredsen, han, *Lucifer*, den røde Morgenstjerne?

Men – som den lidet flatterende henvisning til sataniske træk hos taleren klart antyder – fandt Johannes Jørgensen ikke blivende sted blandt disse moderne tankers repræsentanter. Fra omkring 1890 blev hans forhold til radikalismen præget af gradvist større tvivl og afstandtagen, og han rettede nu blikket mod netop sådanne metafysiske verdenstydninger, han og hans ligesindede før havde afvist på det skarpeste.¹

De følgende udredninger handler om en af de metafysisksindede skikkelser, der pådrog sig Johannes Jørgensens opmærksomhed i denne periode, nemlig den tyske filosof Arthur Schopenhauer, og den betydning læsningen af hans filosofi fik for Jørgensens virke som romanforfatter.

Da Johannes Jørgensen arbejdede på romanen *Livets Træ*, der udkom i august 1893, havde han fordybet sig i studier af Arthur Schopenhauer, der med sin antirationalistiske viljesmetafysik og intethedseskatalogi havde rang af modefænomen i Skandinavien omkring århundredeskiftet. Med *Livets Træ* nærrede den unge Jørgensen forhåbninger om at levere en narrativ gennemspilning af denne mistrøstighedens og den saliggørende intetheds filosofi.

Denne artikels sigte er at yde et indledende, systematisk bidrag til undersøgelsen af denne skandinaviske Schopenhauer-reception i tilfældet Johannes Jørgensen. Dette vil ske dels gennem en filologisk skitse af påbegyndelsen af den danske Schopenhauer-reception, hvorunder spørgsmålet om, hvor tidligt Johannes Jørgensens kan have beskæftiget sig med Arthur Schopenhauer, vil blive overvejet. I forlængelse heraf vil Jørgensens filologisk efterviselige be-

skæftigelse med Schopenhauer blive drøftet. Sluttelig vil der blive præsenteret en Schopenhauer-orienteret næranalyse af centrale passager fra *Livets Træ*, hvor betydningen af Schopenhauer-adaptionen i romanen vil blive belyst i konkrete nedslag.

Dette forhold til Schopenhauer har nok været tangeret, men ikke systematisk behandlet i Johannes Jørgensen-forskningen. I en artikel om Johannes Jørgensens forhold til Harald Høffding berører Oluf Schönbeck i forbigående påbegyndelsen af Jørgensens Schopenhauer-læsning (Schönbeck 2006: 1227f), ligesom også Børge Kristiansen nævner konstellationen Jørgensen–Schopenhauer i sin receptionshistoriske monografi om Pontoppidan (Kristiansen 2007: 79f). Anders Ehlers Dam har i sin monografi *Den vitalistiske strømning* som del af en bredere anlagt studie argumenteret for Johannes Jørgensens indplacering i en negativ, ikke-livsbejænde 'vitalismestrømning' med den schopenhauerske viljesmetafysik som arnested (Ehlers Dam 2010: 40–42, 179, 212f). Da sigtet i disse studier er henholdsvis anderledes og bredere anlagt, leveres der i ingen af dem en systematisk filologisk rekonstruktion af Schopenhauer-receptionen eller en fyldig *close reading* af dens implikationer på det konkrete teksthøjniveau. Dette bidrag skulle således gerne være med fast filologisk forankring at bidrage til yderligere at udfylde denne lakune i den tysk-skandinaviske åndshistorie omkring år 1900.

Arthur Schopenhauers filosofi

I det følgende vil jeg kort introducere Arthur Schopenhauer for så senere at vende tilbage til de træk i hans filosofi, der blev relevante for Johannes Jørgensen.

Udgangspunktet for og kernen i Schopenhauers filosofi er viljesmetafysikken. I denne artikuleres en forståelse af mennesket, hvori dette frem for som et autonomt fornuftsvæsen anskues som en tilsynekomst, eller med Scho-

penhauers eget begreb *objektivation*, af den evige verdensvilje. Det er således Schopenhauers opfattelse, at mennesket, modsat hvordan det gerne vil *forestille* sig, ikke er herre i eget hus, men derimod ufravigeligt er bestemt af noget andet i sin færden, nemlig viljen til liv. Menneskets hele væsen er således en stræben mod viljetilfredsstillelse samt – idet en endelig tilfredsstillelse af viljen aldrig kan indfinde sig, og idet mennesket ikke har den anden, men til stadighed sin egen tilfredsstillelse for øje – en heraf følgende tilstand af lidelse. Mennesket anses for hildet i det, der benævnes *principium individuationis*, der som det grundlæggende vilkår ved fremtrædelsesverdenen lader mennesket nære den vrangforestilling, at der gives en absolut forskel på det selv og den anden. Netop denne forestillede opsplitning er i Schopenhauers optik kilden til eksistensens karakter af lidelse.

Dette er og bliver ifølge Schopenhauer menneskets *apriori* givne *status quo*, fra hvilken det ikke *ved egen hjælp* kan unddrage sig. For Schopenhauer gives der dog alligevel to veje væk fra den enkeltes indespærring i sig selv; den ene er kunstbeskuelsen, hvor den betragtede, idet han – eller hun – restløst opfyldes af det betragtede – fortaber sig i tingene – og herved momentant erfarer selvforglemmelsens salighed. Kunstværket er en kukkasse, der på samme tid skænker indblik i og momentan frigørelse fra lidelseseksistensen. Erkendelse *af* og sabbat *fra* viljens tugthusarbejde.

Udover denne flygtige æstetiske løsrivelse fra viljemaskineriet mener Schopenhauer også at kunne udpege endnu en 'flugtlinie', der – modsat hengivelsen til kunsten – er af bestandig karakter. Denne totale løsrivelse kan ikke *vælges* af det enkelte individ, men menes *aposteriori* at have vist sig at kunne indfinde sig. I § 68 i hovedværkets første del anføres det således, at der ved ganske særlige påvirkninger på uudgrundelig vis kan indfinde sig et erkendelses-

svangert øjeblik, hvor *principium individuationis'* karakter af skinvilkår indses, og mennesket følgelig bringes til at skue identiteten mellem det selv og den anden, dets egen lidelse og den andens. Den i Schopenhauers optik lykkebringende følge af et sådant 'gnostisk peripeti' (Fauth 2010: 387) er at der indfinder sig et *kvietiv* for viljen, hvorved denne bestandigt vendes bort fra de ting, den før klyngede sig til og således ophører med at bekræftes, altså fornægtes (WI: 469f). Det store *Intet*, der indfinder sig hinsides bekræftelsen af verden, forstås som en negation af den kraft, hvis afspjeling verden er og følgelig som en tilstand, hvorom der under denne verdens vilkår ikke kan udsiges mere, end hvad der ligger i en negation af viljen; ren erkendelse og hvile (WI: § 71). At denne udfrielse ikke *de facto* følger af den blotte død tydeliggøres hos Schopenhauer, idet det konstateres, at det væsen, nemlig viljen, der ligger til grund for al menneskelig væren, i udgangspunktet er uudsletteligt og kun opløses ved den ovenfor drøftede nådevirkning, der på uforklarlig vis lader den velsignede løsrive sig fra viljeseksistensen og overgå til en tilstand, der kun kendes af den, der allerede har unddraget sig verden (WI § 68: 473 og WII: kap. 41).²

Både den schopenhauerske viljesmetafysik, æstetik og frelseslære skulle komme til at spille en rolle for Johannes Jørgensen.

Påbegyndelsen af receptionen af Arthur Schopenhauer i Danmark

Med henblik på at angive den receptions-kontekst, Johannes Jørgensens selvstændige beskæftigelse med Schopenhauer fandt sted i, skal påbegyndelsen af den danske reception af Arthur Schopenhauer skitseres i det følgende. Undervejs vil det løbende blive overvejet, hvor tidligt Johannes Jørgensen kan formodes at have haft kendskab til Schopenhauer.

Georg Brandes' Schopenhauer-artikel i Ude & Hjemme

I 1884 var Georg Brandes den første i Danmark, der på skrift reagerede på Arthur Schopenhauers tiltagende berømmelse på kontinentet. I tidsskriftet *Ude & Hjemme* udgav han søndag d. 28/9 det første danske artikelbidrag til forståelse og diskussion af Arthur Schopenhauers filosofiske position og person. Under titlen *Arthur Schopenhauer (1788–1860)* introducerer Brandes den læsende skare i Danmark for en skikkelse, der menes at fortjene opmærksomhed, men dette mere for den mennesketype, han repræsenterer end for det egentlige indhold i hans tankearbejde.

Udgangspunktet for Brandes' artikel er en konstatering af kontrasten mellem Schopenhauers allerede etablerede ry i Europa og den endnu herskende uvidenhed eller endda uvilje i Danmark, hvor kendskabet alene menes at beløbe sig til floskuløse iagttagelser angående »hans uelskværdige Egenskaber som Menneske, eller [...] den Ringeagt for Kvinden han i sine Skrifter (paa en saa underholdende Maade) har lagt for Dagen« (Brandes 1884: 1). Dette misforhold mellem Europa og lille Danmark har Brandes ment at måtte råde bod på og søger således med artiklen at levere et fremstød for indtoget af denne »Forfatter for Verdensmænd og for Europa« (ibid.: 3) i det danske åndsliv. Et konstitutivt træk ved Brandes' drøftelse af Schopenhauer er den formale interesse for denne som eksempel på en af de få ånder, »der rage skyhøjt op over deres Tidsalder og som staa i gigantiske Omrids for den næste« (ibid.: 1), altså som et eksemplar af genitypen, der modsætter sig sin snærende tid. Brandes betragter det som Schopenhauers egentlige bedrift at have opdaget, hvad rationalismen i sine mange afarter havde negligeret, nemlig livsfornægtelsen som »en dyb og mægtig Strømning i Menneskeheden Liv ved siden af Livsbekræftelsen« (ibid.: 3), samt i forbindelse hermed at have anvist et afgørende anknytningspunkt mellem øst og

vest. Brandes affirmerer imidlertid ingenlunde, hvad der må opfattes som kerneanliggendet i Schopenhauers værk, nemlig konstateringen af viljens ufravigelige primat og knægtelsen af denne som den eneste salighed under solen. I forhold til Schopenhauer beskriver Brandes sig selv som en, der ingenlunde er tilhænger af denne, men nok beundrer ham. Overordnet set bærer artiklen kraftigt præg af denne interesse for tænkningen som en personlighed, hvis tanker man på den ene side kan – og i Brandes optik givetvis bør – afvise, men som man dog alligevel kan – eller bør! – nære den mest dybfølte beundring for. Denne forskydning af interessen fra tænkningen til billedet af den store mand,³ betyder at selve indføringen i Schopenhauers filosofiske system bliver meget kursorisk. Læsere af artiklen kan således umuligt have fået et særligt prægnant indtryk af den indre sammenhæng i Schopenhauers tænkning, men er alene blevet oplyst om, at de burde kende til denne og dens titaniske ophavsmand.

Der er ingen kilder, ud fra hvilke, det ville kunne afgøres, om Johannes Jørgensen har læst Brandes' artikel. Interessert i Georg Brandes' gøren og laden, som han var, kunne han sagtens have læst den – eller ad anden vej erhvervet sig et lignende (overfladisk) kendskab til den af Brandes hyldede store Europæer – og således på dette tidlige tidspunkt allerede have kendt, men endnu ikke interesseret sig indgående for Schopenhauer.

S. Hansens bidrag i Ny Jord

Fra og med året 1888 fik den læsende offentlighed tilgang til en mindre idiosynkratisk formidling af Arthur Schopenhauers filosofi. I perioden 1888–1889 tryktes der således i tidsskriftet *Ny Jord* tre Schopenhauer-relaterede publikationer af filosofen S. Hansen. Det drejer sig om en fyldig introduktionsartikel (Hansen 1888a) og to oversættelsesarbejder: »*Nachträge zum Leiden der Welt*« fra *Parerga und Paralipomena*,

der blev udgivet under titlen »*Om Verdens Lidelse*« (Schopenhauer 1888a) samt »*Über die Weiber*« under titlen »*Om Kvinder*« (Schopenhauer 1888b), i forlængelse af hvilken S. Hansen med henblik på at supplere og yderligere belyse teksten (ibid.: 588) har tilføjet et brudstykke om seksualæren – i S. Hansens terminologi *Konsæren* – fra fjerde kapitel af *Aphorismen zur Lebensweisheit* (s. 400–404).⁴ Ulig Brandes' artikel bærer S. Hansens introduktion præg af en mere nøgtern filosofihistorisk akribi og lader til at være blevet til på baggrund af et uforstilt ønske om at øge kendskabet til Schopenhauers tænkning i Norden. Udover et biografisk grundrids dækker artiklen således de mest centrale aspekter af den schopenhauerske tankebygning.

Som bidragyder og del af kredsen omkring tidsskriftet, må det opfattes som givet, at Jørgensen har abonneret på *Ny Jord* og følgelig været i besiddelse af de tre artikler. Om han så har læst dem, og i givet fald hvor dedikeret læsningen har været, lader sig ikke direkte påvise, men det må opfattes som meget sandsynligt, at han skulle have fulgt med i tidsskriftet og også frekventeret denne afkrog af tidens nye tanker, videbegærlig og intellektuelt modebevidst, som han dengang var. Jørgensens tidlige biografist Emil Frederiksen anfører i forbindelse med en drøftelse af Schopenhauer-oversættelsen i juli-september-nummeret af *Taarnet* fra 1894, at Jørgensen har læst S. Hansens artikel, at den har gjort stort indtryk på ham, og at han under påvirkning heraf skrev digtet *Tatere*, der senere kom til at indgå i samlingen *Stemninger* fra 1892 (Frederiksen 1946: 238). Frederiksen angiver imidlertid ingen kilde på denne oplysning.⁵ At dette trods de manglende eksakte belæg skulle være tilfældet, sandsynliggøres i nogen grad af retorikken i digtet, som indeholder en overstrømmende køns- og driftsorienteret livslede, der giver udslag i et trældoms- og flugtmotiv, der sine steder kan siges at pege i retning af 'det schopenhauerske', omend uden fuldtud at affirmere endsige begribe dette'.⁶

Jørgensen kan altså have læst S. Hansens introduktionsartikel og oversættelser og således have haft et udmærket kendskab til Schopenhauer. Ikke desto mindre er der ingen skriftlige vidnesbyrd, der indikerer, at han skulle have haft en særlig interesse for den schopenhauerske filosofi i på dette tidspunkt. Men det fik han imidlertid meget snart.

Johannes Jørgensens selvstændige Schopenhauer-studium

Brev til Sophus Claussen af 26. august 1892

Johannes Jørgensens selvstændige studium af Schopenhauer kan fastsættes temmelig præcist til sommeren 1892. På dette tidspunkt var metafysisk stemte forfattere begyndt at udfylde en tiltagende del af Jørgensens læsning.⁷ I et meget sigende brev til Sophus Clausen 26. august 1892 fremgår det, at Schopenhauer nu er blevet indrulleret i den trup af kampklare metafysikere, Jørgensen har udset sig som litterære forbundsfæller i opgøret med det, der nu opfattes som naturalismen og modernitetens vranglære:

Iøvrigt fortryder det mig, at jeg ikke er paa Landet. Vejret er dejligt hedt. Jeg trøster mig med at læse Schopenhauer, som er en Poet og en Religionsstifter, med hvem jeg er enig i næsten alle Ting. Imod dig og andre Kinder der Welt retter jeg følgende Sted hos ham: „Wie man fälschlich den Theismus für unzertrennlich von der Moralität gehalten hat, so gilt dies in Wahrheit nur von einer Metaphysik überhaupt [d. h.] von der Erkenntniss, dass die Ordnung der Natur nicht die einzige und absolute Ordnung der Dinge sei. Daher kann man als das nothwendige *Credo* aller Gerechten und Guten dieses aufstellen: Ich glaube an eine Metaphysik« [...]»⁸ Med andre Ord: Vi kunne ikke mere leve i det naive Hedenskab, som mener, at Verden ender ved Stjærnerne. Thi dette er at tage Skallen for Kærnen. Og Naturen er intet uden Kærne, indre Liv, Evighed – hvilken Sandhed er saa gammel som Indien og forgæves benægtes af moderne Filistre.

Jeg haaber, at alt dette vil sætte dig i et skönt Raseri – *furia francesce*. (Lasson 1984 bd. I: 143f)

Adskillige træk er bemærkelsesværdige ved dette brev. I udgangspunktet må skrivelsen forstås sådan, at det nærmere bekendtskab med Schopenhauer endnu er af relativt ny dato. Havde Jørgensen allerede tidligere kastet sig over Schopenhauer, ville digterkollega og svirebroder Claussen givetvis allerede være bevidst om tiltrækningen, men dette er der intet i brevet, der giver udtryk for, hvor Jørgensens interesse for Schopenhauer meddeles som en nyhed. At Jørgensen citerer fra hovedværkets anden del, kunne opfattes som en indikation på, at han allerede skulle have læst hovedværkets første del, og at læsningen således er skridt hurtigt fremad. Som det fremgår af det brev til Harald Høffding, der behandles i det følgende, er dette imidlertid ikke tilfældet. Hvor meget Jørgensen har læst på dette tidspunkt, forbliver uklart.

Uanset hvad kan det bemærkes, at det (alle-rede) på dette tidspunkt er et påfaldende træk ved Jørgensens forhold til Schopenhauer, at dette har en udpræget eklektisk karakter. At Jørgensen benævner Schopenhauer »Poet« og »Religionsstifter« er en kraftig indikation på, hvilket perspektiv han gået til læsningen med; nemlig digterens gryende religiøse genbesindelse. Også valget af netop denne passage fra kapitlet »Über das metaphysische Bedürfnis des Menschen« samt sammenstillingen med Goethes vers og den heraf følgende konklusion vidner om, at Schopenhauers funktion – i hvert fald i denne sammenhæng – ikke er meget andet end at være hjemmelsmand for Jørgensens egen endnu noget uklare rehabilitering af den metafysiske fornemmelse. Eksempelvis tages der intet hensyn til den afgørende skelnen, Schopenhauer i den pågældende afhandling indfører mellem den første type metafysik, der er funderet på tænkning, altså den filosofiske, og den anden type, folkemetafysikken eller slet og ret religionen, der er funderet på tro og autoritet, og som ingenlunde har Schopenhauers udelte, men derimod kun højst forbeholdne tilslutning (eks. WII bd. I: 191–199). I denne for-

bindelse er det også værd at bemærke, at *kernen* i Schopenhauers eget system ingenlunde åbnebaret; ikke ét sted indvier Jørgensen Claussen i, hvad indholdet er i den filosofiske metafysik, der for Schopenhauer er den eneste lodige.

Brev til Harald Høffding af 7. november 1892 og passager i Mit Livs Legende

Af et brev til Harald Høffding, der som filosofi-kumlærer og mentor var en tidlig inspirator og støtte for den unge student og digterspire, bliver det klart, at Jørgensens Schopenhauer-interesse på dette tidspunkt var blevet yderligere intensiveret og nu havde givet udslag i konkrete planer om udarbejdelsen af en »filosofisk Roman om 'Viljen og dens Omvendelse' (i schopenhauersk Forstand)«, som det senere hedder i selvbiografien (Jørgensen 1926, bd. II: 63).

I brevet responderer Jørgensen på anbefalinger fra Høffding angående det kunstneriske arbejdes rette genstand og knytter her an til Schopenhauers filosofi, der sættes i forbindelse med en sådan stræben efter realisering af den sande kunst:

Netop i denne Tid har jeg gjort de første Tilløb til en ny Bog – en större og bredere Bog end nogen af de foregaaende skulde det blive. Og mine Hensigter med dette nye Arbejde udtrykkes netop i Deres Ord om Livets *Dybd*, om det *fundamentale* i Tilværelsen. Det er de store Grund=Temata, jeg vil vove mig i Lag med. En Styrkelse dertil har jeg i *Løbet af dette Efteraar* modtaget gennem Læsning af Schopenhauers Hovedværk. Lyder det underligt? Men jeg synes næsten, der er et Epos i »Welt als Willen und Vorstellung« [sic!]. Jeg har om denne Læsning iøvrigt bemærket, at de to unge Mænd i »Sommer« [...] ligesom legemliggør de to etiske Retninger, der, ifølge Schopenhauer, gives. Oluf er Bejaelsen (grimt Ord – men hvad skal man bruge i Steden?) af Viljen til Livet, Albert Fornægtelsen. Er det iøvrigt (sic!) ikke Dem, der har sagt, at Schopenhauers Filosofi var en Filosofi for Digtere? Jeg vil nemlig bekræfte denne Deres Paastand. (Efter Schönbeck 2006: 128.⁹ Kursiv JCN)

Hvor det viljesmetafysiske kerneanliggende i Schopenhauers filosofi ikke blev fremhævet

som det centrale tiltræknings- og anknætningspunkt i brevet til Claussen, men måtte vige for uspecificeret metafysiksværmeri og naturalisme, er dette nu blevet rykket i fokus for Jørgensens interesse og opfattes som det afgørende hos Schopenhauer. På dette tidspunkt synes udlægningen af Schopenhauer altså i mindre grad at være hildet i Jørgensens personlige tilbøjeligheder, men fremtræder i højere grad i overensstemmelse med det reelle fokus i Schopenhauers tænkning, hvor godtgørelsen af verdens karakter af vilje og forestilling *de facto* står som *den ene tanke*, hvorfra det øvrige er afledt.

Lige så centralt er det, at brevet rummer en temmelig håndfast angivelse angående tidspunktet for Jørgensens selvstændige – velfunderede – reception. Jørgensen meddeler således Høffding, modsat hvad der kunne forventes ud fra brevet til Claussen, først at have læst *Die Welt als Wille und Vorstellung* i løbet af efteråret. Hvilke værker, Jørgensen – hvis det forudsættes, at den tilsyneladende uoverensstemmelse ikke skyldes simpelt vrøvl – har trøstet sig ved at læse i løbet af sommeren, forbliver altså uklart. Et kvalificeret bud må være, at han uden stor hensyntagen til den overordnede sammenhæng målrettet har søgt efter metafysiske krummer og således i udgangspunktet ikke har keret sig om den grelle modsigelse mellem eget forehavende og den tænker, der blev udset til at bære for, men så i løbet af efteråret rent faktisk har besindet sig på Schopenhauers egen tænkning og sluttelig er blevet grebet af denne. Dette begyndelsestidspunkt for receptionen bekræftes også i *Mit Livs Legende*, hvori Jørgensen flere gange nævner Schopenhauer (Jørgensen 1916, bd. II: 51 og 53).

Netop denne besindelse på viljesmetafysikken¹⁰ skal i det følgende blive undersøgt i den nøgleroman, Jørgensen udgav i august 1893: *Livets Træ*.

»En filosofisk Roman om Viljen og dens Omvendelse«. Schopenhauer-reception på det konkrete tekstplan i *Livets Træ*

Romanen *Livets Træ* er inddelt i fire bøger, som er indrammede af henholdsvis et *Forspil* og et *Efterspil*, der – modsat den 'realistiske' opbygning i romanens hoveddele – udspiller sig i et mytisk scenari med en unavngiven hovedfigur. Romanens handling er en skildring af protagonisten Aages udvikling fra frimodig og sejrsvrig ungervend til knækket og knust væsen. Om denne slutning skal forstås som en tragisk udgang eller som en sejr er uløseligt forbundet til det anliggende, der her skal drøftes; spørgsmålet om Schopenhauers betydning for *Livets Træ*.

I det følgende vil der blive foretaget tre nedslag i kerne-tematikker og passager fra *Livets Træ*, der alle kredser om beskrivelsen af på den ene side det, der hos Schopenhauer benævnes viljeseksistensen, og på den anden side skildringen af protagonistens udfrielse fra denne tilværelsens evindelige misère. Det vil under henvisning til relevante dele af Schopenhauers værk blive søgt eftervist, at interessen for og prægningen fra Schopenhauer, der i det ovenstående er blevet udfoldet filologisk, også med stor tydelighed viser sig på det konkrete tekstplan i den roman, hvor Jørgensen kort før udgivelsen af første nummer af *Taarnet* allerede udstikker koordinaterne for den genbesindelse på metafysikken, der sidenhen munder ud i hans endelige opgør med det brandesianske København til fordel for det, han opfattede som Kristi ene katolske kirke: konversionen i 1896. Af pladsmæssige grunde kan romanens samlede handling ikke gengives her, men de forskellige tekstnedslag vil blive præsenteret på en sådan måde, at romanen ikke forudsættes kendt.

Det særlige fokus i de følgende udredninger på Arthur Schopenhauer frem for andre skikkelser der også havde Johannes Jørgensens bevågenhed i denne periode bør ikke forstås sådan, at jeg hermed implicerer, at Johannes Jørgensens sindelag i denne periode var en eksakt

kopi af Schopenhauers – hvilket det ganske klart ikke var! – men er derimod et forsøg på i overensstemmelse med denne artikels særlige sigte at undersøge de træk, der kvalificerer romanen til den betegnelse, Johannes Jørgensen selv har hæftet på den: »En Roman om Viljen og dens Omvendelse (i schopenhauersk forstand)«. At der – naturnødvendigt! – også er andre indflydelser på spil, har jeg ikke i sinde at benægte.¹¹

»Netop i en saadan Nat fornemmer jeg stærkest Livet og føler mest Trang til at leve«

Romanens anden bog *Foraarsskove* tager sin begyndelse *in medias res*, hvor det berettes, at protagonisten Aage Bondesen sammen med sin digterven Niels Graff er på retur mod København efter en natlig spadseretur. Overvældet af natens sceneri tager Graff til orde og søger at formidle sin sansning til Bondesen:

dette Mørke! Som en langsomt sivende Taageregn opløser det alle Ting... Vej, Jord, Træer, Marker – Det svinder altsammen hen i et sort Intet... Og jeg fornemmer det, som om også mit eget Legeme skulde opløses i dette Hav af Mørke, opløses i Mørket som smeltende Sne i den vaade Vinterjord... Og jeg føler min Sjæl fyldes af Tilintetgørelsens dybe Fred, af det uendelige Ødes og den evige Søvn's Salighed. (Jørgensen 1915, bd. I: 235)¹²

Graff fornemmer her mørket og opløsningen, der hviler omkring dem, som en forjættelse af muligheden for en lignende mørklægning og opløsning af sit eget selv og proklamerer anelsen om, at en sådan opløsning kunne rumme salighedens kim. Efter kort tavshed, hvor en lukket karet er hastet forbi de to, tager Aage Bondesen til orde med hvad, han lader til at tro er en fortsættelse af Graffs tankerække: »– Netop i en saadan Nat fornemmer jeg stærkest Livet og føler mest Trang til at leve... Et Møde som dette nu giver min Livsfornemmelse ny Fylde« (s. 236), udbryder han og udmaler sig be-

gejstret et scenario, hvor karetens kvindelige passager med løftet kjole stiger ud af vognen for at indfinde sig på en oplyst herregård. Slutteligt drager Bondesen herudfra sin muntre konklusion: »Jo du! Livet er skønt!« (ibid.).

Hvor Graff gribes af stille kontemplation og længes mod den endelige saliggørende udslukelse, farer Aages tanker ved den mindste pirring lynsnart bort mod fordømte tableauer; en forbi kørende vogn er nok til fuldstændig at løsrive ham fra den samtale, hans medvandringsmand med alvorsord havde søgt at indlede. Aage rives ud af kontemplationen og samtalen og deklamerer som veltilpas vitalist sin lovsang over det skønne liv, der vil leves.

I det ovenfor citerede brev til Harald Høffding af 7. november 1892 mener Jørgensen at kunne genfinde den schopenhauerske modstilling mellem livsbejaelse og fornægtelse i de to hovedfigurer, Oluf og Albert, i romanen *Sommer*, der blev skrevet og udgivet før det selvstændige studium af Schopenhauer påbegyndtes. I og med at Jørgensen således har interesseret sig for muligheden af at lade romanfigurer inkarnere »de to ethiske Retninger«, er det aldeles nærliggende at opfatte den her behandlede passage som et eksempel på en bevidst litterær gestaltning af den aksiomatiske modstilling mellem den bestandigt virksomme tilværelsesbejaelse og den undtagelsesvisse fornægtelse, der peger frem mod den dybe ro og viljesfrie erkendelses intethed (WI: 507).

Det er her afgørende, at Graff på dette tidspunkt ingenlunde har en livsførelse, der så meget som kommer i nærheden af den forsagende asket, der – med Schopenhauers udtryk – er trådt ud af de glødende kuls cirkelbane (WI: 470). Det klarsynede udbrud skal således ikke opfattes som det afgørende erkendelsessvangre øjeblik, der for bestandigt vrister den enkelte ud af viljeseksistensens klør (WI: 498f), men snarere som en momentan gennemskuelse af de *verdensløjer* (Fauth 2010: 392), han endnu selv leger med på, og som Aage Bondesen, der fore-

løbig er fuldstændig nedsunket i bejaelsens rus, ender med at vende ryggen til. Det øjeblik, Graff vidner om, minder således om den momentane afslapning af viljen, der hos Schopenhauer kan vederfares den kunstbeskuende, idet dennes bevidsthed restløst opfyldes af det betragtede (WI: 232). Graffs momentane tilværelsestydning kan altså opfattes som en præfiguration af den endelige fornægtelse og omfavnelser af intetheden, der i slutningen af romanen fuldbyrdes i Aage.

Motivet af den kontemplative Graff, der maner til eftertanke men afbrydes af den ivrige yngling, optræder i varieret form endnu to gange i romanen (s. 248 og s. 255), dog snarere med en betoning af ro og kontemplation end deciderede intethedslængsler.

»Kødets Hovmod«

Aages tilværelsesbejaelse har i romanen to overordnede udtryk. Endnu før ankomsten til København rettes Aages begær mod »det frie, vilde forbudne Liv – Elskovens og Poesiens – det, hvorom alle Vers sang, og alle digtere talte« (s. 211). Digterspiren *in spe* ønsker at bryde alle bånd til familiens snærende kristelighed og længes efter »hedensk Lyksalighed og antikt Sol-skin« (s. 212) idet han opfatter sig selv som »den sildefødte Hedning, der midt i en naturfornægtende og erosfjendsk Tid [...] kom[mer] for at holde sin Andagt ved Afrodites Altre« (s. 215). Vi hører imidlertid intet om realiserede erotiske eller digteriske eskapader. Efter ankomsten til København og frem til den skæbnesvangre samtale med fru Agnes Graff om Aages erotiske liv, eller mangel på samme (s. 259–262) – og således også i den ovenfor behandlede passage – er det endnu denne stræben efter en ikke nærmere bestemt friskt livsfylde, der opfylder Aages sjæleliv, men som aldrig realiseres. I denne samtale taler Aage om sit dagdriverliv og synet af »unge Kvinder som letfærdige Natsommerfugle« samt om en henrivende kvinde, som han og Graff har

set på en af deres ture, men som han aldrig kommer længere end til at se på og drømme om. Agnes bliver vred på Aage og anklager ham for at være ødsel med sit begær: »du leger med dit Begær ... og lader andre lege med dig... Fordi du... ja, fordi du er én, som gerne giver Haandpenge... og giver dem til alle ... men ikke har i Sinde at betale nogen den fulde Løn« (s. 262). Aage indser, at han kunne have vundet Agnes, men at det nu er for sent, idet hun har vundet indblik i en sjæl, der ikke kun lader sig åbne »med Poesiens og den inderlige Følelses Guldnøgler« (ibid.), men derimod ligner »én af Bibelens Skøger – én, der sidder ved Vejkanten og raaber ad de vandrende, som gaar forbi, og blotter sig og giver sig hen efter sin Lysts Lune og sin Bryndes Bud« (ibid.).¹³

I forlængelse af denne indsigt synker Aage ned i ensomheden og mismodet, men gribes snart af begæret igen. Denne gang i konkret og kødelig forstand: En tilfældig norsk pige, der trænger til en kæreste, mens hendes søkaptajn er borte, byder sig til, og Aage Bondesen vægrer sig ikke (s. 268f). Herefter begynder udfoldelsen af skildringen af tilværelsen under kødets og hermed seksualitetens åg samt den heraf følgende nedværdigende vurdering af kvindeskønnet, som er et af de mest bestemmende træk ved *Livets Træ*. Antipatien over for kønslivet og den medfølgende væmmelse ved kvindeskønnet kulminerer i en natlig spadseretur, hvor Aage overvældes af de natlige personagers lidelige fremtræden:

... Aage gyste i sin Sjæl. Thi disse Mænd og Kvinder, hvis Dumhed og Plumphed i Aften havde æklet ham, de vilde i Nat parre sig – som raa Mænd og dumme Kvinder hver Nat parrede sig mangfoldigen. Og af deres Sæd skulde nye Slægter opstaa, ny Plumphed, ny Ondskab, ny Ynkelihood spire frem og fødes og befolke Jorden... Og alt dette skulde aldrig aflade, men Verden skulde evigt være i Kødets og Syndens Vold... Aages Indre skælvede endnu stærkere end før... Thi der var i ham selv, i Dybet af hans Sanser og i hans Legems Afgrunde, et uroligt og vildt Begær, som sultent sled i sit Burs Stænger. (Jørgensen 1915, bind 2: 281)

I et klarsynet øjeblik ækles han ved dette nattens verdensteater og gennemskuer det slør, der afholder mennesket fra at indse, hvilken tilstand det bestandigt er hjemfaldet til samt, hvordan det gennem udlevelsen af sin driftsnatur bevirker en uophørlig repetition af »Plumphed«, »Ondskab« og »Ynkelihood«. Samtidig med at denne erkendelse indfinder sig og herved momentant løsriver Aage fra driftseksistensen, gennemstrømmes han af selvsamme kødelige magt og gruer ved visheden om umuligheden af at frigøre sig fra *syndens vold*.

Lige før den citerede passage fortælles det, hvordan Aage under en udflugt i det mørklagte København er blevet konfronteret med »Søndagsaftenens raa Livslyst« (s. 280) og har følt lede ved synet af »alt det, de [de lystne personer] længtes efter, og alt det, de frydede sig ved; alt det der fik dem til at bovne af Lyst og Selvfølelse og Kødets Hovmod« (s. 281). Herpå følger den indledningsvist citerede afsværgelse af de parringsberedte »raa Mænd og dumme Kvinder«, hvis eskapader intet andet fører med sig end frembringelsen af endnu en plump, ynkværdig og ondskabsfuld slægt, der intet andet vil end dette ene. Men alligevel medfører dette klarsyn *ikke* den endelige bortvendelse fra verdensteatret: »Fortvivlet og fuld af Angst følte Aage, at Driftens Braad endnu brændte i hans Indvolde – at Vellystens Torn endnu sved i hans Kød« (s. 282). Trods indsigtens gives der (endnu) ingen udvej.

Denne bestemmelse af kønslivet står i et ovenud harmonisk forhold til de aspekter af Schopenhauers viljesmetafysik, der angår kønslivet. Som manifestationen af artens vilje til liv *par excellence* (eks. WII: 624f) opfatter Schopenhauer netop kønslivet som lidelsestilværelsens evige arnested; som dét moment, der bevirker tilværelsens karakter af udvejsløs lidelse. Var Tilværelsen blot forløst fra denne »feindsälige[n] Dämon« – som det andetsteds hedder (WII: 624) – ville den rent faktisk være »leicht und heiter«, men:

Weil hingegen der Wille das schlechthin und auf alle Zeit will, stellt er sich zugleich dar als Geschlechtstrieb, der es auf eine endlose Reihe von Generationen abgesehen hat. Dieser Trieb hebt jene Sorglosigkeit, Heiterkeit und Unschuld, die ein bloß individuelles Daseyn begleiten würden, auf, indem er in das Bewußtseyn Unruhe und Melancholie, in den Lebenslauf Unfälle, Sorge und Noth bringt. (WII: 665)

I konsakten bekræftes ikke blot den enkeltes vilje til liv; nej, i denne – ifølge Schopenhauer og med ham Jørgensen – forbryderiske akt bekræftes livet med al dets møje og sorg »über den Tod des Individuums hinaus, in eine unbestimmte Zeit hinaus« (WI: 410). Adams lod gives videre og den mulighed for erkendelsens sejr og forløsningens realitet, der ligger i ethvert individ viser sig endnu en gang som frugtesløs. Heraf følger ifølge Schopenhauer den skamfuldhed, der omgærder konsakten (WI: 410f), og som i så høj grad rammer romanens yngling.

Aage indser – som det hedder om en anden aftens klarsynede iagttagelser –, at »Afgrundens Fyrste usynlig gaar gennem de elektrisk oplyste Gader og saaer den Sæd, hvis Frugt er Synd« (s. 284), og forstår folgelig at de kvindelige »Nattesværmere« intet andet er at betragte som end »skønne Kar for Slægtens Synd, som Vaser fyldte med Roser, med tunge Roser, der raadned af deres egen stærke, indelukkede Duft« (s. 285). Han ser kønsløjernes nederdrægtighed uden omsvøb, men evner ikke at løsrive sig fra dem:

Da sagde Aage i sin Sjæl: – At nærme sig mange Kvinder – og at fjærne sig, inden Begæret er stillet, og Tørsten slukt – deri ligger Lykken... Men nu svulmer der en tung Attraa i mit Hjærte og en bitterlig Længsel i mit Legeme – og jeg maa stirre alle Kvinder ind i de blege Ansigter, om jeg ikke dér skulde finde mit Legems Længsel og min Sjæls Drøm... Men altid finder jeg kun samme ensformige Kvindelighed. (s. 286)

Begæret er reflekteret, men ikke desto mindre intakt. Kort efter træffer Aage igen den norske Dagmar og indleder et opslidende og ydmygen-

de forhold med hende, der kun fjerner ham yderligere fra det digteriske virke, han troede at være kaldet til.

I forhold til skildringen af kvindekønnet, der i særdeleshed udfoldes i forbindelse med relationen til Dagmar, kan det ligeledes bemærkes, at denne har sin klare parallel hos den sene Schopenhauer, der i afhandlingen *Über die Weiber* fra værket *Parerga und Paralipomena* udtrykker et syn på kvindekønnet, hvor dette opfattes som opslugt af *artens anliggender* og følgelig aldeles fremmed for individuel intellektuel aktivitet og den heraf følgende evne til objektivitet, som menes at kendetegne (dele af) det mandlige køn (eks. *Parerga* II: 672 og 674). Netop et sådant væsen er Dagmarfiguren med sine hånefulde bemærkninger til Aages forsøg på realiseringen af digterkaldet, der affejes som »Pennefægteri« (s. 301), og med sin insisterende kalden fra sengen på den mand, der egentlig var på vej andetsteds (s. 302).

»En skikkelse, der blidt bar den trætte Sjæl ind i den store Stilhed«

I en tid pendulerer Aage mellem kvalme og beruset frimodighed i Dagmars arme, men til sidst standser han op og ængstes og undres over den tilværelsens og skumringens »forfærdelig[e] Gaade« (s. 293), som de andre aftenvandrere blot går forbi. Han gyser ved »Tanken om al den Besudling, hvoraf Menneskehedens Legeme drypper« (ibid.), og i fortvivlelsen udbryder han: »Herre, Herre, hvor længe endnu?« (ibid.). Klagen møder sit svar i en hånd på hans skulder, der tilhører Niels Graff. Graff har forladt Agnes og forklarer Aage den indsigt, han mener at være nået frem til:

Et Mandfolk er skabt til at leve ene og undlade at mangfoldiggøre sig ... Trods Bibelens Meninger om den Ting ... Man kan leve med Kvinder til sit tredivte Aar maaske ... men jeg er over den Alder ... og da bør man, som de indiske Brahmaner, drage ud i Ørkenen og være i Stilhed for sit eget Aasyn. (s. 293f)

Denne afsløring af, at end ikke Agnes Graff nogensinde har været andet end en kvinde, der intet andet kan og *vil* end at indfange manden i »Huslivets Tristhed« (s. 294), og mod hvem Graff »maatte værge sin Kunst og sit Liv« (s. 295), udgør et erkendelsesmæssigt peripeti for Aage, der ryster hele det fundament, han hidtil har troet at skulle bygge sin eksistens på:

Aage fornam det, som om et dræbende Slag havde ramt den hele lykkesyge Aand, hvori de alle havde levet. De havde troet, at Lykken var Livets Mål – de havde villet vorde nye Mennesker i et hedensk Paradis – og de havde fornægtet og forladt alt for at kaste sig ud i en Jagt efter det vidunderlige ... Skulde det nu gennem Smerte læres, at Lykken ikke findes af den, som søger, men at den frivilligt går ind i de Sjæle, hvor Selvforglemmelsen boer? (s. 295)

En tidligere samtale mellem de to har drejet sig om følelsen af at sidde »under selve Livets Træ« (s. 255f), og nu indser Aage, at de to rigtignok hele tiden har befundet sig under livstræet,¹⁴ men at hvad, de i sin tid ikke begreb – og som nu står smerteligt klart –, var, »at der drypper giftig Dug af dets Blade« (s. 296).

Trods den tunge indsigt, der indfinder sig under samtalen med den rejseberedte Graff, bryder Aage ikke med Dagmar. Det trælsomme liv fortsætter lidt endnu, dog med den undtagelse, at han har erobret sig en smule 'natlig Ensomhed' (s. 300), som skulle have været helliget arbejde, men henslæbes i uvirksomhed. En nat forsøger han at gå, men kaldes tilbage af »en søvnig og syngende Stemme: – Aage? Kommer du snart ind til mig?« (s. 302). Her slutter romanens dramatiske handling, men i det afsluttende 'Efterspil', der i lighed med romanens 'Forspil' har karakter af en drømmeagtig fortættelse, udfoldes fortællingens reelle slutning.

Hvor forspillet beretter om en ynglings attrå efter et kvindeformet *livstræ* og den udvejsløse slavebinding af hans *vilje*,¹⁵ der følger af at nærme sig træet, berettes der i efterspillet om udvejen af slaveriet; en udvej, der ikke følger af

den trælboundnes egen indsats, men som derimod kommer »plötzlich und wie von außen angefliegen« (WI: 499).

Ynglingen, der har skuet »Ellepigernes Dans« (s. 304), som følge hvoraf »Begær opfyldte hans Sjæl«, vågner af begærets rus og ser sig indestængt og fastlænket i en underjordisk hule. Ved siden af sig finder han hammer og mejsel og forsøger ved hjælp af disse at genvinde sin frihed. Intet hjælper det; årene går. Til sidst indfinder erkendelsen sig, og i den yderste fortvivlelses øjeblik indser han, at »saadan er altså Livet, at den, som begærer det, skal miste det, og saaledes er Lykken, at den som attraaer den, skal fortabe den« (s. 307). På mirakuløs vis sker nu det, han trods al sin møj og slid ikke selv har kunnet udvirke: »Da sank en Slummer over ham, og en Drøm kom til ham og løste ham af hans Lænker«. Han går bort i denne drøm og tænker »med Gysen [...] paa hine Majnats-Taager, hvis Elverdans havde lokket ham i Afgrunden« (s. 308). Til slut indfinder forløsningen sig endelig, men dette ved en andens mellemkomst:

Ud af Regnfaldet skred der en Skikkelse – en Skygge i Skumringen – et Rids i Regntaagen. En Skikkelse, der blidt bar den trætte Sjæl ind i den store Stilhed, den uendelige Taage – ind i Dødens evige November. (ibid.)

Adskillige træk ved denne destruktions- og frelsesfortælling er slående i deres nærhed til den schopenhauerske lære om udfrielsen af viljes- og lidelseseksistensen.

Anstødet til Aages erkendelsesmæssige peripeti kommer fra Graff, der har indset askesens nødvendighed for frelsen. Hos Schopenhauer opfattes den livsforsagende askese netop som den tilstand, der realiseres i individet, der har gennemskuet bedragets slør og opnået selvindsigt i sit eget væsen:

Es entsteht in ihm ein Abscheu vor dem Wesen, dessen Ausdruck seine eigene Erscheinung ist, dem Willen zum Leben, dem Kern und Wesen jener als jam-

mervoll erkannten Welt. Er verleugnet daher eben dieses in ihm erscheinende und schon durch seinen Leib ausgedrückte Wesen, und sein Thun straft seine Erscheinung Lügen, tritt in offenen Widerspruch mit derselben. (WI: 471)

I denne askese fornægtes den »über das individuelle Leben hinausgehende Bejahung des Willen«, som forplantningsakten netop er *inkarnationen* af, hvorved den endelige forløsning ikke blot af den enkelte, men også af verden som sådan, endelig bliver en mulighed (WI: 471).

Også det afgørende spørgsmål, angående smertens funktion af erkendelsesbefordrende tugtemester, som Aage stiller i forlængelse af Graffs askeseerklæring, peger direkte mod en schopenhauersk keredoktrin. Forestillingen om at et overmål af lidelse kan blive det moment i tilværelsen, der slutteligt får den nedbøjede til at indse sammenfaldet mellem den lidelsesforårsagende verden og sit eget lidende selv, fremtræder hos Schopenhauer netop som en af de to veje til viljesfornægtelsen, der ikke kan vælges af individet, men som ikke desto mindre i særligt gunstige tilfælde kan indfinde sig:

Dann sehn wir den Menschen, nachdem er durch alle Stufen der wachsenden Bedrängniß, unter dem heftigsten Widerstreben, zum Rande der Verzweiflung gebracht ist, plötzlich in sich gehn, sich und die Welt erkennen, sein ganzes Wesen ändern, sich über sich selbst und alles Leiden erheben und, wie durch dasselbe gereinigt und geheilligt, in unanfechtbarer Ruhe, Sägigkeit und Erhabenheit willig Allem entsagen, was er vorhin mit der größten Heftigkeit wollte, und den Tod freudig empfangen. (WI: 485)

Netop denne ro opnår fortællingens lidelses-subjekt, dog ikke under samtalen, men derimod først i fortællingens epilog, der på sin vis indeholder hele romanens udsigelse i fortættet, skematisk form.

Først i den alleryderste nød – trælbundet i et underjordisk rige – indfinder erkendelsen sig og udfrier herved den nødstedte, der indser, at

han selv er ophavsmanden til sin lidelse. Lige som hos Schopenhauer har forløsningen således karakter af en nådevirkning, der ikke kan fremtvinges efter behag, men som indfinder sig og bemægtiger sig den enkelte, idet forholdet mellem viljen og erkendelsen omkalfatres (WI: 499).

Aage bæres ind i »den store Stilhed«; han vandrer ikke længere selv – for der er ikke længere noget selv; og dette er – hvis Schopenhauers filosofi læses som manifest subtekst i romanen – ikke en tragisk udgang. Det er intettheds salut, den store stilheds salighed, fornægtelsen af viljen til liv.

Konklusion

Johannes Jørgensen har både læst og forstået Arthur Schopenhauer; først i form af en fascination af Schopenhauers metafysiske standpunkt og heraf følgende afvisning af den materialistisk-naturalistiske verdensopfattelse, sidenhen udmøntet i en beskæftigelse med Schopenhauers *egen* metafysik – viljesmetafysik.¹⁶

I *Livets Træ* søgte Jørgensen at foretage en narrativ adaption af denne filosofi, og opbygge således romanens dramatiske handling over den schopenhauerske modstilling mellem tilværelsesbejælse og fornægtelse. Endnu mere afgørende end anvendelsen af denne principielle modstilling er det, at også den schopenhauerske frelseslære kan aflæses i romanens slutning – hvilket har afgørende betydning for forståelsen af værkets endelige udsigelse. Hvis den schopenhauerske filosofi anerkendes som manifest subtekst i *Livets Træ* er der således *ikke* tale om en dekadenceroman forstået som en fortælling, der omhandler det følsomme menneskes undergang i mødet med det brutale livs genvordigheder. Det handler romanen *også* om; men hvis romanens slutning udlægges i overensstemmelse med den schopenhauerske intethedseskatalogi, må den forstås på ganske anden vis. Den

samlende roman får således karakter af en – anti-humanistisk og anti-rationel – frelsesfortælling, der beretter om den eneste salighed som overhovedet kan vederfares et menneske.

Litteratur

- Andersen, Jørgen 1944. *Viggo Stuckenberg og hans Samtid*, I–II. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, København.
- Brandes, Georg 1884. Arthur Schopenhauer, i *Ude & Hjemme*, nr. 365, 28. september, s. 634–36.
- Dam, Anders Ehlers 2010. *Den vitalistiske strømning i dansk litteratur omkring år 1900*. Aarhus Universitetsforlag, Århus.
- Fauth, Søren R. 2010. *Schopenhauers Filosofi. En introduktion*. Informations forlag, København.
- Frederiksen, Emil 1946. *Johannes Jørgensens Ungdom*. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, København.
- Garborg, Arne 1891. *Trætte Mænd*. H. Aschehoug & Co.s Forlag, Kristiania.
- Hansen, S. 1888a. Arthur Schopenhauer, i *Ny Jord. 14 Dags Skrift for Literatur, Videnskab og Kunst. Redigeret af Carl Behrens. 1ste Bind. (Januar–Juni 1888.)* P. Hauberg og Comp., København (156–178).
- Jørgensen, Johannes 1891. Arne Garborg: Trætte Mænd, i *Kjøbenhavns Børs-Tidende* 10.12.
1893. En ny Digtning I. Edgar Poe, i *Tilskueren. Maanedsskrift for Literatur, Samfundsspørgsmål og almenfattelige videnskabelige Skildringer*. P. G. Philipsens Forlag, Kjøbenhavn (375–386).
1915. *Udvalgte Værker I–VII*. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, Kjøbenhavn og Kristiania.
1916. *Mit Livs Legende I–II*. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, Kjøbenhavn.
- Kristiansen, Børge 2007. 'At blive sig selv' og 'At være sig selv'. En undersøgelse af identitetsfilosofien i Henrik Pontoppidans roman *Lykke-Per* i lysets af Luthers teologi, Schopenhauers og Nietzsches filosofi. Multivers, København.
- Lasson, Frans 1984. *Sophus Claussen og hans kreds. En digters liv i breve I–II*. Gyldendal, København.
- Nord, Johan Christian 2012. Metafysisk reaktion – reaktionær metafysik. En ud- og afviklingsskitse over Johannes Jørgensens forhold til Brandesianismen, i *Critique. Årsskrift for borgerlig idédebate og kulturkamp*, Vol. V.
- Schopenhauer, Arthur 1888b. Om Verdens Lidelse, ved S. Hansen, i Carl Behrens (red.): *Ny Jord. 14 Dags Skrift for Literatur, Videnskab og Kunst*, bind I. P. Hauberg & Comp., København (179–185).
- 1888c. Om Kvinder, ved S. Hansen, i Carl Behrens (red.): *Ny Jord. 14 Dags Skrift for Literatur, Videnskab og Kunst*, bind I. P. Hauberg & Comp., København (536–550).

1977. *Zürcher Ausgabe. Werke in zehn Bänden*, ved Arthur Hübscher et al., Diogenes, Zürich.

Schönbeck, Oluf og Stig Holsting 2006. *FAGERØ – En antologi om Johannes Jørgensen*. Johannes Jørgensen Selskabet, Svendborg.

Noter

- 1 For en mere omfattende skildring af Johannes Jørgensens forhold til brandesianismen og radikalismen samt gradvise afstandtagen fra denne se min artikel »Metafysisk reaktion – reaktionær metafysik. En ud- og afviklingsskitse over Johannes Jørgensens forhold til Brandesianismen«, (Nord 2012a), hvori denne bevægelse skildres med et fokus på forholdet mellem Jørgensens antinaturalistiske tilbøjeligheder og modvilje over for den moderne progressionstese.
- 2 For en skandinavisk sproget fremstilling af Schopenhauers samlede filosofi se Søren R. Fauth: *Schopenhauers filosofi. En introduktion* (Fauth 2010).
- 3 Der anes en vis lighed mellem denne orientering mod 'det titaniske' i personligheden frem for tænkerens samlede program og den senere formidling af fænomenet Friedrich Nietzsche (Aristokratisk Radikalisme. En Afhandling om Friedrich Nietzsche, *Tilskueren*, August 1889, s. 665–613). Ligeledes er der en mærkbar parallel til Nietzsches egne herokultiske skriblerier i *Schopenhauer als Erzieher* (Nietzsche. Kritische Studienausgabe ved Giorgio Colli og Mazzino Montinari, de Gruyter, Berlin/New York, 1999, bd. I: 337–427).
- 4 Jeg anvender *Zürcher Ausgabe. Werke in zehn Bänden* (1977) og forkorter *Die Welt als Wille und Vorstellung* bind I og II med henholdsvis *WI* og *WII*.
- 5 Det løsagtige forhold til kildeangivelse er et gennemgående træk ved Frederiksen's biografi. Han har selv kendt Jørgensen og lader således nogle steder til at øse af samtaler med denne, omend dette ikke angives.
- 6 Om ynglingens overvejelser angående sin mangel på livsduelighed hedder det eksempelvis et sted: » – Jeg ved det saa vel ... jeg bli'r aldrig vaagen./Alle mine Tag om Livet må glippe, og evigt jeg famler bag Drømmetaagen./Thi Lykken er tung i Vaad at drage –/at slide er svært, men nemt er at slippe –/saa vorder min Visdom at forsage / at forsage og flygte« (Jørgensen 1892: 143). Her drejer det sig langt snarere om ubehaget ved egen uduelighed i henseende til retmæssig vitalistisk praksis end om spørgsmålet om resignationens nødvendighed i schopenhauersk forstand; idet forsagelsen skulle være let og livet svært at vælge må vel nærmest siges at stå i diametral modsætning til Schopenhauers samlede refleksioner angående forholdet mellem den almenmenneskelige tilstand af tilværelsesbejaelse og den undtagelsesvis sallowende fornægtelse. Ikke desto mindre går der temaer igen i digtet, der kunne opfattes som afledte – skønt misforståede eller skævvredne – reminiscenser af Schopenhauer-reception.
- 7 Udover Poe, Maeterlinck og Huysmans læste og anmeldte Jørgensen i denne periode Arne Garborgs roman *Trætte Mænd*, hvori Garborg i dagbogsform lader sin hovedperson, Gram, berette om et opslidende, uforløst kærlighedsforhold for derefter at genrejses i kirkens favn. Jørgensens anmeldelse var stærkt positiv over for det, der opfattedes som et opgør med »Rationalismens og Materialismens «fladprammede» Verdensanskuelse« (Kjøbenhavns Børs-Tidende 10/12/1891). Det skal her bemærkes, at Schopenhauer dels synes at have betydning for romanen, eksempelvis bekræfter Gram en karakterlære, der står i et overordentligt harmonisk forhold til den schopenhauerske (Garborg 1891: 253f), dels nævnes han eksplicit og figurerer her som en tænker, der har hovedpersonens bevågenhed og – bedrøvede – bifald forud for omvendelsen (ibid.: 135). Dette anfører Jørgensen imidlertid ikke i sin anmeldelse, hvilket yderligere understøtter min argumentation angående begyndelsestidspunktet for den selvstændige, dedikerede reception.
- 8 Jørgensen citerer her Goethes *Bedenken und Erhebung* for yderligere at understøtte sit metafysikforsvar.
- 9 Brevet er at finde på Det Kongelige Bibliotek under signaturen NKS 3815 4°.
- 10 Besindelsen på Schopenhauers filosofi fik sin første udmåntning i skriftlig, udgivet form i en afhandling om Edgar Allan Poe i *Tilskuerens* majnummer 1893, altså netop på det tidspunkt, hvor Jørgensen arbejdede på færdiggørelsen af *Livets Træ*. Heri sammenstiller Jørgensen Poes og Schopenhauers opfattelser af *den evige retfærdighed* i tilværelsen, altså det forhold, at den enkelte i *alt*, hvad der vederfares ham *altid* menes at få netop, hvad han fortjener, fordi verden er hans viljes manifestation. (Jørgensen 1893).
- 11 Af pladsmæssige grunde kan beskæftigelsen med de franske 'metafysikvenlige' forfattere, som Jørgensen i denne periode begyndte at fatte interesse for samt den tiltrækning mod kristendommen, der begyndte at vågne igen ikke inddrages i denne artikel. Disse overvejelser vil blive forfulgt i fremtidige udgivelser, hvori perioden lige efter udgivelsen af *Livets Træ* står i centrum.
- 12 Herefter henvises der til denne udgave af *Livets Træ* med simpel angivelse af sidetal i parentes. Gentagne henvisninger til samme sted angives på vanlig vis.
- 13 Det er uklart, om scenen skal forstås sådan, at Agnes Graff indser, at Aage rent faktisk har en løsagtig seksualmoral eller om det snarere, som jeg i højere grad antyder i det ovenstående, blot drejer sig om hans retningsløse og derfor løsagtige følelsesliv, der ikke samler sig om

den ene, der i det skjulte har elsket ham, altså fru Graff selv.

- 14 Også romanens titel kan forstås i schopenhauerske termer; begæret efter *liv* er for Schopenhauer netop hele den menneskelige tragedie arnested. At symbolikken også er bibelsk er naturligvis givet, men står på ingen måde i modsætning til den schopenhauerske tolkning.
- 15 I forspillet hedder det eksempelvis: »medens han beruset aander Kvindeblomsternes Vellugt, lammer Grene-

nes Nældetråde hans Vilje« (s. 196) samt: »en bitter, berusende Duft, som slappede hans Sjæl og voldtog hans Vilje« (s. 197).

- 16 Også efter udgivelsen af *Livets Træ* fortsatte beskæftigelsen med Arthur Schopenhauers filosofi, således eksempelvis i flere bidrag i tidsskriftet *Taarnet* (se Nord 2012b).